

NEOLİBERALİZM, FİNANSALLAŞMA VE EMEK PİYASALARI⁹

Doç. Dr. Şule Daldal

*Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
sulenecef@yahoo.com*

ÖZET: Dünya iktisadi dinamiklerinin tarihsel gelişimi içerisinde bütünsel bir değerlendirilme yapılmadan, Neo-liberal iktisat politikalarının özelliklerini ortaya koyabilmek mümkün olmamaktadır. Kapitalist ekonomiler 1929 ve 1974 krizleri çerçevesinde makroekonomik değişimlere sahne olmuştur. 1974 krizi sonrası dünyaya egemen olan neoliberal makroekonomik politikaların hangi tarihsel koşullarda, hangi güç ilişkileri içerisinde şekillendiği analiz edilecektir. Yeni iktisat politikasına geçiş için gösterilen gerekçeler, temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Keynesyen ekonomik politikaların krizi yarattığı öne sürülmüştür. Sosyal devletin, sendikaların gelişiminin, ücretlerin ve sosyal hakların krizin sorumlusu olduğu, katı emek piyasalarının esnekleştirilmesi gerektiği savunulmuştur. Öncelikle bu iddialara “düzenleme okulunun” önermeleri doğrultusunda yanıt verilecektir. Küresel serbest piyasa ekonomisi, sanayisizleşme ve finansallaşma olarak öne çıkan özelliklerin nasıl bir dünya iktisadi tablosuna denk düştüğü istatistik veriler ışığında ortaya konacaktır. Reel sektör ve finans sermaye olarak iki ayrı alanda gerçekleşen sermaye birikim süreçlerinin neoliberal politikalar ile nasıl biçimlendiği tartışılacaktır. Dünya çapında mal ve hizmet üretimi piyasalarındaki kontrollerin ortadan kalkması ile en ucuzaya doğru, dibe doğru bir yarış gerçekleşmiştir. Dünya emek piyasalarında yaratılan tahribat ve dibe doğru yarış karşısında, ulus devletlerin müdahale olanakları ve alternatif politikaların temel özellikleri tartışılacaktır. Yazı kapsamında hem istatistik veriler ile hem de kavramsal tartışmalar ile biçimlenen bir yöntem izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberalizm, finansallaşma, sanayisizleşme, esnekleşme, devlet müdahalesi.

NEOLIBERALISM, FINANCIALIZATION AND LABOUR MARKETS

ABSTRACT: It is not possible to exhibit the features of neo-liberal economy policies without making an overall evaluation within the historic development of the global economic dynamics. Capitalist economies had staged macroeconomic changes within the scope of the crises of 1929 and 1974. It is intended to analyse at which historic conditions the neo-liberal macroeconomic policies, that dominated the world after the 1974-crisis, have taken shape in which power relations. The reasons presented for the transition to the new economy policy constitute one of the fundamental issues of discussion. It has been asserted that the Keynesian economy policies have caused the crisis. Moreover, it has been argued that the social state, the development of syndicates, wages and social rights were responsible for the crisis and that firm labour markets should have been elasticised. First of all, these claims will be responded in line with the propositions of the “regulation school”. It will be presented under statistic parameters, in which way global economic table correspond to the features which come into foreground in terms of global free market economy, de-industrialization and financialization. It will be discussed how the process of accumulation that takes place in two different fields, namely the real sector and the finance capital, take shape through neo-liberal policies. As soon as the control over the worldwide market of production of goods and services was lost, a race towards the cheapest, towards the bottom has

⁹ Bu makale 26-27 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenmiş olan International Congress of Management, Economy and Policy adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

taken place. The nation states' means of intervention and basic features of their alternative policies will be discussed in the face of destruction and race towards the bottom. A method that took shape both through statistical data and conceptual discussions was pursued in the subject article.

Key-words: Neo-liberalism, financialization, de-industrialization, flexibilization, state intervention.

GİRİŞ

Neoliberalizm dünya iktisadi gelişmelerinin sonucunda ortaya çıkmış ve bugün dünya iktisadını belirleyen temel görüş haline gelmiştir. Bu tarihsel gelişimi kısaca özetleyecek olursak, kapitalist devletlerin ilkin liberal iktisat modelini uyguladıkları, 1944 yılında Keynesyen iktisadi uygulamaya başladıkları ve 1971 yılında bu uygulamalara son vererek yeniden liberal iktisat modeline geri döndükleri görülmektedir. İktisat disiplini içerisinde en tartışmalı alan olarak ortaya çıkan dönem; 1971 de Keynesyen iktisadın terk edildiği ve neoliberalizme geçildiği dönemdir. Bu dönemde “Başka alternatif yok” (There Is No Alternative) TINA söylemleri eşliğinde bir ideolojik hegemonya yaratılmıştır. Bu alternatifsizlik iddialarına göre Keynesyen iktisat denenmiş ve çökmüştür, sosyalizm denenmiş ve çökmüştür ve sadece liberal iktisadın uygulanabilirliği söz konusudur. İktisat literatüründe bu argümana karşı geliştiren tavırları 3 ana eksende incelememiz mümkündür. Bu yol ile literatürdeki temel teorik yaklaşımlar da ortaya konmuş olacaktır.

Tablo:1 Makro Ekonomik Modeller

Görüşler	Liberal ekonomi	Keynesyen ekonomi	Sosyalist ekonomi
1	+	-	-
2	-	-	+
3	-	+	+

Birinci eksende yer alan teorisyenler liberal iktisadın tek gerçek ve geçerli model olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre liberal iktisat krizleri ile baş edecek güçtedir yeter ki piyasaya müdahale edilmesin ve piyasanın işleyişi hakim kılınabilsin. İkinci eksende yer alanlar ise hem liberal iktisadın hem de Keynesyen iktisadın yanlış ve uygulanmaz argümanları olduğunu ileri sürmekte iki modelin de kriz yaratıcı potansiyelleri açısından belirgin bir farkları olmadığını savunmaktadırlar. Üçüncü eksende ise kapitalist ekonomilerin krizlerinin yönetilmesinde Keynesyen iktisadın geniş bir uygulama alanı sunduğu kabul edilmektedir. Sosyalist ekonomi görüşünün de yanlışlanmadığı teorik geçerliliğini sürdürdüğü savunulmaktadır.

Birinci gruba sağda ve solda yer alabilen liberal iktisatçılar dahil olurken, ikinci grupta genel olarak Ortodoks Marksistler ve post-Marksistler yer almaktadır. Üçüncü grupta ise genel olarak Keynesyen iktisatçılar ile neo-Marksistler (düzenleme okulu) bulunmaktadır.

Düzenleme Okulu özellikle 1974 krizini yorumlama biçimi üzerinden, somut teorik önermeler geliştirmiştir ve diğer iktisatçılardan ayrılmaktadır. Düzenleme okulu “Başka alternatif yok” söyleminin hem Keynes üzerinden geliştirdiği önermelere, hem de sosyalizm üzerinden geliştirdiği önermelere karşı çıkmaktadır. Bu yazı düzenleme okulu perspektifinden tarihsel gelişmeleri ve bugünü yorumlamayı amaçlamaktadır.

Neoliberalizme temelde karşı çıkmayan görüşler üzerinde bu makale kapsamında durulmayacaktır. Asıl olarak ikinci ve üçüncü grupta yer alan teorilerin ayrımları irdelenmeye çalışılacaktır.

Liberal iktisatçılar, Keynes ve Marks’ın teorik yaklaşımları arasındaki ayrımlara ilişkin çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Kapitalist ekonomilerin krizleri üzerinde ki tartışmalar da sosyal bilimlerde önemli tartışma alanlarından biridir. (Bakınız Daldal, 2010) Özellikle 1970’lerin krizinin nedenleri analiz edilirken tüm bu görüş ayrımlarının ortaya çıkması gerçekleşmektedir. Makale kapsamında bu tartışmalara sınırlı ölçüde yer verilecek ve Türkiye’de tartışma gündemine giren görüşlerden örnekler verilmesi ile yetinilecektir. 1970’lerin krizinin nedenlerini ortaya koyarken doğan ayrımlar, krizin çözümüne ilişkin önerilen alternatif politikaları da doğrudan belirlemektedir. Bu amaçla ilkin 1970’lerin krizi analiz edilecek, ardından neoliberalizmin dünya ve Türkiye için doğurduğu sonuçlar ele alınacak ve alternatif politikalar tartışılacaktır.

1. HANGİ BRETTON WOODS

Keynesyen politikalar, ABD’(Amerika Birleşik Devletleri) de 1933 yılında Başkan Roosevelt döneminde New Deal politikaları adı altında uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Amacı, liberal politikaların iflası anlamına gelen, 1929 bunalımına yol açan aşırı birikim krizine, talep yaratıcı müdahaleci iktisat politikaları ile çare bulmaktır. (Draeger 2001:180).

Keynes yen uygulamaların özgün yanı, dünyadaki spekülasyon para hareketinin önüne geçmek için yapılan düzenlemelerdir. (Bakınız Daldal, 2008) 1944’de imzalanan Bretton Woods anlaşması öncesi dünya gündemine iki plan getirilmiştir. İngiliz John Maynard Keynes ve Amerikan Harry White karşıt iki görüşü temsil eden taraflar olmuşlardır.

Keynes'e göre uluslararası para sistemini gerçek bir uluslararası para üzerine kurmak gerekiyordu. "Bankor" adlı bu kaydi para, uluslar üstü bir banka tarafından uluslararası mübadelenin büyümesine bağlı olarak basılacak ve değişken bir orana bağlı olarak altına göre tanımlanacaktı. Borçlu ve alacaklı ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilere ilişkin anlayışın dönüşümü açısından bu plan bir fırsat niteliğinde idi. Keynes bu fırsatı 1940’lı yıllarda somut olarak açıkça ortaya koymuştu ve IMF' (Uluslararası Para Fonu) nin dönüşümünün güncel önermeler ile gerçekleşmesini öngörüyordu (Muchlinski, 2005: 72).

O dönemde Keynes tarafından dünya likiditeleri problemi için önerilmiş çözüm şekli, bir çeşit dünya merkez bankasının kurulmasını içermekteydi. Bu banka herhangi bir ülkedeki

merkez bankasının yaptığı gibi, milletlerarası ödeme araçlarından stok meydana getirerek bunu dünya ihtiyaçları için hazır tutacaktı.”Clearing union” denilen bu dünya merkez bankası her ülke için adına “bankor” denilen bütün dünyaca tanınmış yeni bir para birimi ile belirtilmiş bir hesap açacaktı. Ülkeler, karşılıklı olarak açıklarını, bankorları açık veren ülkelerin hesaplarından fazlalık veren ülkelerin hesaplarına aktarmak sureti ile kapatacaklardı. Fazlası olan ülkeler “bankor” bakiyelerini Birlik'te biriktireceklerdi; kredi açığı bulunan ülkelere, fazla bakiyelerin toplamı oranında, açık kredi kolaylığı sağlanacaktı. (Stewart 1980: 228). Bu şemanın amacı, ödeme fazlalıkları dengesini sürekli olarak tutturan ülkeleri caydırmaktı. Eğer söz konusu ülkeler yine de bundan vazgeçmezler ise, borçlular otomatik olarak alacaklıların bankor bakiyelerinden para çekebileceklerdi. (Skedelsky, 2003: 55). Keynes'in bu önermeleri dünya uluslarının bir arada yaşaması için bulunmuş ortak bir akıl anlamına geliyordu. Bu anlaşma, her ülkenin çıkarının birbirine bağımlı olduğunun bilinciyle, ülkeler arasında eşit bir hukukun egemen kılınmasını gerektiriyordu.

Oysa o dönemin dünya ekonomisinin güç dengeleri, görece eşit bir düzey sergilemekten çok uzaktı. Açık farkla ABD ekonomisi öndeydi ve kendi çıkarlarını öne çıkaran bir sistemi uygulamaya koydu. White Planı kabul edilerek “bankor” yerine, ABD Dolarının rezerv para olması IMF tarafından resmen onaylandı.

Bretton Woods anlaşması sabit döviz kurları sisteminin getirilmesini öngörmüştür. Uluslararası Para Fonu'na üye olan bütün ülkeler, paranın kurunu dolar ya da altına göre sabit tutmaya söz vermişlerdir. Fonun izni olmadan hiçbir ülke parasının değerinde %10'u aşan bir değişiklik yapmayacağını beyan etmiştir. Bütün döviz işlemlerinin saptanan kurlardan sadece %1 oynayan değerlerle yapılacağı, para kurlarının değişmesinden rekabet amaçları için faydalanılmayacağı karar altına alınmıştır. Öncelikle şunu belirtmemizde yarar vardır. Herhangi bir rezerv paranın sağlam olması, altınla değiştirilebilir olmasını gerektirir. Ulusal parası rezerv para olarak kabul edilen bir ülkenin parasının sağlamlığını güvenlik altına alması için bazı ek görevleri yerine getirmesi gerekir. Bu ülkenin denk bir ödemeler bilançosuna ve önemli ölçüde altın rezervlerine sahip olması ve de sağlam bir ekonomik gelişme göstermesi gerekir. Bu şartların yerine gelmemesi, kaçınılmaz olarak söz konusu ülkenin – ve uluslararası kanallar üzerinden – bütün kapitalist para sisteminin, sarsılmasına yol açar. (Zagalov, 1979:764). ABD ikinci dünya savaşı sonrası, Avrupalı rakiplerini her alanda geçmiş bulunuyordu. Dünyadaki bütün ülkelere daha fazla değer üretiyor ve bunu en verimli üretim teknikleri ile yapıyordu. Bunun dışında kapitalist ekonomi içerisinde para hareketlerinin dümenini eline alacak kapasitede meşruiyet oluşturmuş bir ülke idi. (Schmidt, 2003: 546).

Bretton Woods sisteminin Keynes'in muhalefetine rağmen Dolar'a endeksli hale gelmesi, sistemin aynı zamanda çekirdeğindeki başarısızlığı da barındırmıştır. Çünkü Keynes tarafından önerilenin tersine, süper güç olarak yeni tırmanan ABD hükümeti ABD merkez bankasının bu sisteme uyma zorunluluğunu engellemiştir. Keynes'in karşı çıktığı, ancak Amerika'nın dayattığı Bretton Woods Sistemi Batı'nın piyasa ekonomisini, para

siyasetlerini ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanamayacak şekilde kayıtsız şartsız Amerikalıların ellerine bırakmıştır. (Grefe v.d., 2003:26). Bu vahim hata ilerde ortaya çıkacak sorunların da kaynağını teşkil etmiştir.

2. KRİZ NEYİN KRİZİ

Krize giren şeyin ne olduğunu saptamak için ülkelerin iktisadi gelişim dinamiklerindeki farklılığın ortaya konulması gerekmektedir. Kapitalist ekonomilerin o dönemdeki gelişim seyirleri incelendiğinde ilk fark edeceğimiz olgu, mekânsal ve zamansal olarak kapitalist gelişmenin eşitsizliklerinin tüm çarpıcılığı ile ortaya çıkmasıdır. Bu eşitsizlikleri açıklayabilmek için tahlillerin düzeyinin toplumsal formasyon kategorisine indirgenmesi ve buradaki karmaşık özelliklerin ortaya çıkarılması gerekmiştir. (Hirsch, 1993:196).

Tablo 2: İmalatçı ülkelerin ihracatları: Toplam değerden alınan pay.

	ABD	İngiltere	Batı Almanya	Fransa	Japonya
1950	27,3	25,5	7,3	9,9	3,4
1960	21,7	15,9	19,4	9,7	6,9
1970	18,5	10,8	19,8	8,7	11,7
1975	17,7	9,3	20,3	10,2	13,6
1980	17,1	10,2	19,8	9,9	14,7
1985	16,8	7,8	18,6	8,5	19,7

Kaynak: National Institute of Economic and Social Research, *National Institute Economic Review*, n.16 (1962); n.66 (1973); n.102 (1982); n.19 (1987)'den Linda Weiss, John Hobson, *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara, Dost Kitapevi, 1999, s.238.

Bu tabloda da görüldüğü gibi, 1950 de ABD'nin ihracatının payı %27,3 iken, 1985'de bu oran %16,8'e gerilemiştir. İngiltere'nin payı ise %25,5'den, %7,8'e gerilemiştir. Almanya'nın payı %7,3'den 18,6'ya çıkarken, Japonya çok büyük bir sıçrama yapmıştır. %3,4'den, %19,7'ye fırlamıştır.

Kilit bir sektör olan otomobil sektöründe ABD'nin kayıpları incelendiğinde de çok çarpıcı bir tablo ile karşılaşılacaktır. ABD'nin otomobil üretiminden aldığı pay 1955'de %70 iken, 1988'de %30'lara düşmüştür. Bu süreçte Batı Avrupa ülkelerinin pazar payları %25-30 aralığında korunmuştur. Japonya'nın payındaki değişim ise şaşkınlık uyandırıcı niteliktedir. 1955'de pazardan hiç pay almıyorken, 1988'de %30 civarında pay alır hale gelmiştir. Yani Japonya 1950-80 aralığında ABD otomobil pazarlarını ele geçirmiştir. Bu dünya rekabeti ve dünya pazarlarının hakimiyeti anlamında çok önemli sonuçları olan bir gelişmedir. (Womack v.d.1993: 44)

Bu durumda krizin yoğunlaştığı döneme özgü ekonomik göstergeleri incelediğimizde, dünyanın bir bölümünde ekonomik göstergeler tümüyle inişe geçerken, bir başka bölgesinde kar marjlarının inanılmaz boyutlara ulaştığı tespit edilebilmektedir. Bu durumda önce, yaşanan krizin tüm kapitalist ekonomiler için geçerli olmadığını tespit etmekteyiz. Bazı ülkelerin krize girmemesinin nedenleri, toplumsal formasyondan

başlayıp, üretim sisteminin yapısına dek uzanan derinlemesine bir tahlil ile açığa çıkarılabilmektedir. Böylesi bir tahlil sonucunda ise, dünya da farklı kapitalist ülkelerin, farklı birikim rejimlerini aynı anda uygulayabilecekleri, krize giren birikim rejiminin ise FORDİZM olduğu anlaşılmıştır. Taylorist emek süreci düzenlemelerine dayalı Fordist bir üretim sistemi krize girmiştir. (Womack v.d 1993, Altwater ve Mahnkopf, 2004, Hirsch, 2005, Jessop, 2005). ABD’de büyüme oranlarının düşmesinin nedeni, Japonya’ya kaptırılan bu pazarlardır. Başta kilit sektör otomobil sektörü olmak üzere, birçok teknolojik ürün düzeyinde ABD’nin, İngiltere’nin ve birçok Avrupa ülkesinin pazar payı erimeye başlamıştır.

Bretton Woods döneminde döviz kurlarının dolara karşı stabilizasyonu şu anlama geliyordu: Doların değerinin belirli sınırlarda sabit kalması şartıyla ulusal paraların da stabilizasyonu sağlanmış olacaktır. (Thomasberger, 1990:91) Ancak ortaya çıkan eşitsiz gelişmenin doğrudan yansıdığı alan döviz rezervlerindeki değişimler olmuştur.

Tablo 3: Döviz rezervlerindeki değişimler (Milyar Dolar)

Ülkeler	1950-1957 Yılları ortalaması	1958-1968 Yılları ortalaması	1969	1970	1971
ABD	-0,9	-1,7	2,7	-9,8	-29,8
İngiltere	0,1	-0,7	1,3	3,2	4,0
Almanya	0,6	0,4	-2,8	6,5	4,3
Fransa	-0,1	0,3	-0,9	1,0	3,5
Japonya	0,1	0,2	0,7	1,2	10,4

Kaynak: Burhop, C. Becker, J. Bank, M. (2013)“ Deutschland im Weltwährungssystem von Bretton Woods”, *Geschichte und Gesellschaft*, 39(2): 202.

Yukarıdaki tabloda ABD döviz rezervlerinin 1971 yılında -29,8 Milyar Dolara düştüğü, buna karşılık Japonya’nın rezervlerinin 10,4 Milyar Dolara yükseldiği görülmektedir.

1958-1960 yılları arasında sadece üç senede Amerikan altın rezervleri % 22 oranında azalmış ve 25 Milyar dolardan 19,5 Milyar Dolara gerilemiştir. (Burhop v.d. 2013:212) 1958 ve 1967 yılları arasında Fransız Merkez bankası 4,5 Milyar Doları altına çevirmiş ve Fransa’ya aktarmıştır.(Burhop v.d. 2013:83.)

Bretton Woods sonrası dönemin son yılları boyunca İngiltere ve ABD’nin ödemeler bilançoları çoğunlukla açık vermiştir. İngiltere ile ABD yıllarca bilançolarındaki bu açıkları gidermek için uygun önlem almadan, bu bilanço açıkları ile yaşamakta bir sakınca görmeyebiliyorlarsa, bunun nedeni sterlinin ve doların yedek paraları olmasından kaynaklanmıştır. İngiltere ve ABD kendi paralarının yardımı ile açıklarını finanse edebilmişlerdir. Bu iki memleket dışında açık veren herhangi bir memleket, ya kendi yedeklerini tüketmek, ya da milletlerarası para fonundan kısa vadeli borç almak suretiyle, açığını altınla ya da dövizle kapatacaktır. Böyle bir memleketin sonsuz olarak bu finansman araçlarına başvurmayacağına kuşku olmadığına göre, bu durum onu son derece ihtiyatlı olamaya zorlayacaktır. Buna karşılık İngiltere ve ABD, ödemeler bilançosundaki

açıklarını banknot basarak ve bunları alacaklılarına sterlin ve dolar olarak vermek suretiyle, kapatabilmişlerdir. (Stewart, 1980: 237). ABD ve İngiltere ellerindeki bir gücü avantaj kabul edip, salt kendi çıkarlarına göre davrandıkları, dünya ekonomilerinin bütünsel yapısını kavrayamadıkları, ya da bunu kavramak işlerine gelmediği için, dünyanın ekonomik sistemini bozmuşlardır. Görüldüğü gibi kriz Keynesyen makro modelin krizi değil, onun yanlış uygulanmasının krizi olmuştur. Ancak dönemin egemen gücü 29,8 Milyar Dolarlık döviz rezervi açığının gerçek nedenlerini çözmek yerine, Keynesyen makroekonomik teoriye saldırmayı, kendi çıkarlarına daha uygun bulmuştur. Dolayısıyla kriz Keynesyen iktisadın krizi değildir. Sosyalist yazının önemli bir bölümünde hakim olan görüş ise, krizi kapitalizmin yapısal krizi olarak ya da aşırı birikim krizi olarak nitelendirmektedir. Bu yorumlar da, krizin özgün yanını görmezden gelmekte ve derinlemesine analizlere dayanmamaktadır.

3. NEOLİBERALİZM

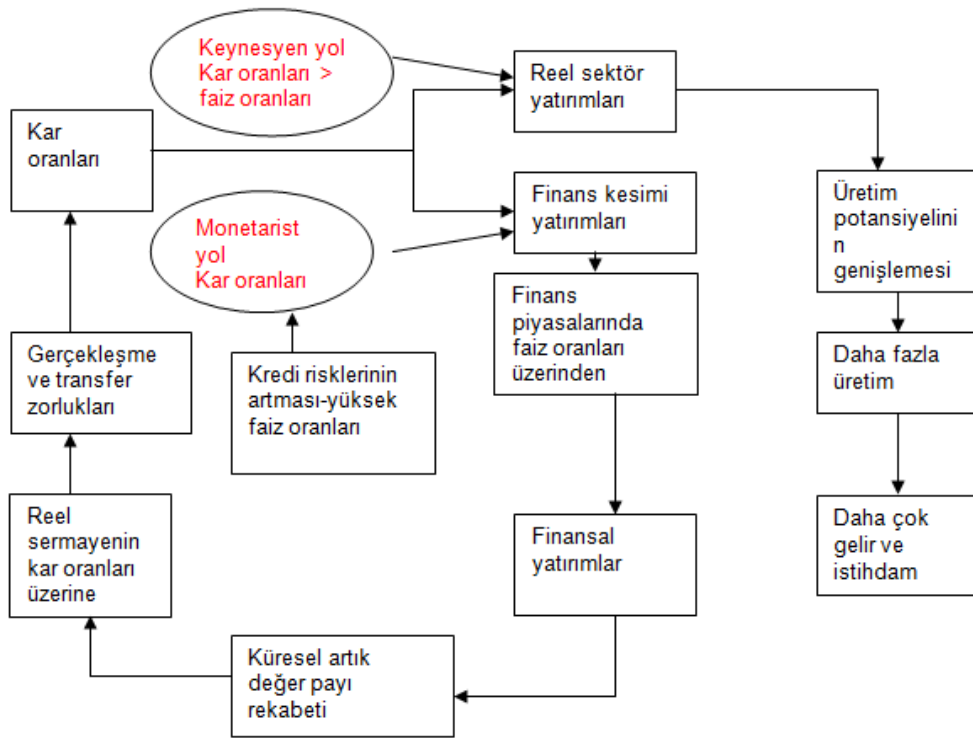
1970'lerin krizine alternatif üretim sistemi dönüşümünü gerçekleştirmekte zorlanan ve bu nedenle ekonomik göstergeleri inişe geçen ABD'nin önderliğinde, dünyanın iktisadi elitleri, Keynesyen iktisadi düzenleme tarzını terk edip, yeniden liberal düzenleme tarzına geçmişlerdir. Petrol fiyatlarının ani yükseltilmesi ile birlikte, ABD-Suudi Arabistan iktidar kliği, ABD bankalarını dolarla doldurmuştur. Daha sonra da bunların üçüncü dünya ya borç olarak satılması gündeme gelmiştir. Tüm dünya devletleri bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Avrupa da, ithal petrole ABD'den çok daha bağımlı ekonomisi ile zor durumda kalmıştır. (Schmidt 2003:554). Üretim alanındaki yetersizliğinin farkında olan ABD'nin geçiş yaptırdığı liberal iktisat, bir rant ekonomisi olarak, tam da onun elinde olan birikim faktörleri ile rekabet etmesini sağlamıştır. Dünya bir kumarhaneye ve savaş alanına dönüştürülmüştür. Üretim üzerinden birikim yapmaya çalışan merkez ülkelerin, başta Japonya olmak üzere, ekonomilerinde de sarsılmalar görülmeye başlanmıştır.

Neoliberal politikalara geçilmesiyle, ABD'nin çok yüksek açıklar veren cari hesabını ve artan özel ve kamusal borçlanmasını sermaye ithali yoluyla denkleştirmek olanaklı hale gelmiştir. ABD böylece enformel emperyalizmi yeni bir temele oturtmayı başarmıştır. Fordizm döneminden farklı olarak belirgin olan artık Bretton Woods sistemi kapsamındaki gibi ulusal ekonomik alanların koordineli düzenlenmesinin, yerini neoliberal dönüşüme uğratılmış uluslararası kurumlar (WTO (Dünya Ticaret Örgütü), IMF, Dünya Bankası) tarafından yönetilen bir neoliberal meşrutiyetçiliğin almasıdır. (Hirsch 2005:182).

Neoliberal ekonominin özgün yanı finansal birikimin, bir yanı ile reel birikimden kabaca kopmuş olmasıdır. Eğer reel faizler uzun bir süreçte gayrisafi milli hâsılanın büyüme oranının üstünde seyrederek ise, bunun gelir dağılımı üzerinde doğrudan çok büyük etkileri olmaktadır. Borçlular fakirleşmekte ve borç verenler hızla zenginleşmektedirler. Herkes elindeki parayı çoğaltmaya çalışmakta ve bunun sonucunda kapitalizmin belli bir tarihsel formu, kumarhane kapitalizmi, arbitraj kapitalizmi dediğimiz form ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası düzeyde Keynesyen form işlediğinde ise faizler ulaşılabilir kar oranlarının aşağısına düşürüldüğünde, reel sektör yatırımları, üretim, gelir, istihdam uyumlu hale gelebilmektedir. Monetarist model uygulandığında ise, faiz oranları reel sektördeki kar oranlarının üzerindedir ve bunun ekonomi ve toplum üzerinde patolojik etkileri olmaktadır (Altvater ve Mahnkopf 2004:170). “Kumarhane ekonomisi” ile kastedilen, gerçek bir sermaye birikim mekanizmasından kopartılmış, para sermayeye dayalı spekülatif bir gelişmedir. Bu sistemde üretimin rasyonalizasyonu ve modernizasyonu geri plana itilmiştir. (Boy, 2001:79)

Şekil 1: Monetarist ve Keynesyen Birikim

Kaynak: Altvater E. ve Mahnkopf, B. (2004), *Grenzen der Globalisierung*, Verlag Westfaelisches Dampfboot, Münster, s. 168.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü şekliyle monetarist döngü ve Keynesyen döngü birbirinin tam tersi sonuçlar yaratmaktadır. Finans sermaye yatırımlarına giden kanal, faiz oranları reel sektöre akan sermayenin marjinal kar oranından daha düşük olduğunda, kontrol altına alınmaktadır. Bu durumda sermaye reel sektör yatırımlarına akmakta ve kapitalist sermaye birikimi sahici kanallardan gelişimini sürdürebilmektedir. Reel sektör gerek meta gerek hizmet üretimini, talebi de geliştiren düzenlemeler ile yukarıya doğru bir trend üzerinden geliştirebilme olanağına kavuşabilmektedir.

Eğer faiz oranları liberal iktisadın monetarist teorisine uygun olarak serbest piyasa içerisinde belirlenir ise, dünya çapında finansal yatırımların spekülasyona dönüşen bir

seyir izlediği ve çok büyük kar oranları ile reel sektörün kar oranlarına da baskı yaptığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Finans sektöründen elde edilen kazançlar ile yarışan reel sektör, en ucuz üretimi gerçekleştirmek adına yoğun bir rekabet içerisine girmiştir. Dünya çapında mal ve hizmet üretimi piyasalarındaki kontrollerin ortadan kalkması ile en ucuza doğru, **dibe doğru** bir yarış gerçekleşmiştir. Sermayenin küresel düzeyde hareket kabiliyetine kavuştuğu, emeğin ise ulus devletlerin içine hapsedildiği bir dünyada, en ucuz emek arayışında, keskin bir rekabet ortamı yaratılmıştır. Emek maliyetleri üzerinden baskılanan reel sektör yatırımları, uluslararası ölçekte ücretlerin ve alım gücünün düştüğü, işsizliğin arttığı, gelir dağılımının bozulduğu bir dünya yaratmıştır. Emek maliyetlerinin baskılanması alım gücünü düşürmekte, reel sektör yatırımları kar oranlarının cazibesi yitirmesine, işsizliğin artmasına neden olmakta ve bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır.

4. KUMARHANE KAPİTALİZMİ

Bretton Woods sisteminin çökertilmesi ile kredi para ile altın arasındaki bağ büsbütün kopartılmıştır. Böylece dünyanın önde gelen merkez bankalarının faiz oranları ile ilgili takdir yetkilerini kullanabilme güçleri ziyadesiyle artmıştır. (Itoh ve Lapavistas, 2008:167) Altının bağının ortadan kaldırılması, belli başlı para birimlerinin döviz kuru hareketlerini sınırlayan kısıtlamayı da ortadan kaldırmıştır. Devamlılık gösteren ticaret dengesizlikleri, sermaye akışındaki geçici aksaklıklar ve meta akışlarındaki mevsimsel dalgalanmalar, devasa döviz kuru hareketlerine neden olabilmektedir. Altının bağının kopartılmasının bir diğer etkisi merkez bankalarının rezerv disiplinin ortada kalkması olmuştur. Bunların yanı sıra spekülasyon finansal işlemlerin hareket alanı, tarihte görülmemiş biçimde genişlemiştir. (Itoh ve Lapavistas, 2008:168)

Bugün sermayenin birikim mekanizmalarında oluşan çarpıklık tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmış bulunmaktadır. Reel sektörde kullanılan her 1 dolara karşılık, dünya finans piyasalarında 25-30 dolarlık bir işlem hacmi gerçekleştirilmektedir. (Yeldan, 2009: 16) Reel sektör yatırımlarına akmayan sermaye, bir kumarhaneye çevirdiği dünyada, en yüksek faizi verecek en riskli finansal yatırımların peşinde koşmaktadır.

Amerika da finans sektörü karlarının tüm sermaye karları toplamı içindeki payı 1947 den 2010 yılına kadar %8 den % 35'e yükselmiştir. Bankaların ve diğer finans kuruluşlarının dağıttığı özel kredilerin, Amerikan gayri safi milli hâsılasına oranı 1960 da %71 iken, 2007 yılında % 202 ye çıkmıştır. Almanya da ise bu rakam %39 dan % 105 e çıkmıştır. Tahvil piyasasının gayrisafi milli hâsilaya oranı Amerika da 1989 yılında %58 iken 2007 yılında % 144 e çıkmıştır. Almanya da bu rakam %23 den % 57'e çıkmıştır. Bu işleyiş; tepe noktasının üzerinde duran bir piramide benzemektedir. Bu döngüde temel teşkil eden sanayi sermayesi çok küçük oranda büyürken, buna karşın finans sermayesi yani faiz getirisi olan sermaye, çok hızla büyümektedir. (Demirovic ve Sablowski, 2011:79)

Türkiye'de yürüttüğü ekonomik politikalar ile dünya finans oligarşisinin göz bebeği ülkeleri arasındadır.

Söz konusu "sıcak" para hareketlerini uyaran ana iktisadi değişkenin yurt içi reel faiz ile yabancı paranın (doların) yıllık aşınması arasındaki farktan (arbitraj) doğduğu bilinmektedir. Türkiye bu tür sermaye girişlerini yüksek reel faiz ve düşük döviz kuruna dayalı spekülatif arbitraj sayesinde çekebilmektedir. (Yeldan, 2009: 23)

Çevre ülkelerinde finansal sistemin ve tüm ekonominin genişleme-durgunlaşma-iniş aşamaları, yabancı sermaye hareketleri tarafından belirlenmektedir. Farklı bir ifadeyle, yabancı sermaye hareketleri ile oluşan finansal çevrim, ekonominin gelişim doğrultusunu da biçimlendirmektedir. Bu genel saptama hareket noktasıdır. (Boratav, 19.08.2016) Sıcak para girişlerindeki istikrarsızlık ve belirsizlik ortamında gerçekleşen spekülatif karlar, kapitalist işleyişi içerden çürüten, kriz potansiyeli yaratan gelişmelerdir.

5. DİBE DOĞRU YARIŞIN KAZANANI

Bugün uygulanan neoliberal politikalar yukarıya doğru bir yarışın değil, dibe doğru bir yarışın kazananlarını yaratmıştır. Emek maliyeti avantajı üzerinden Çin açık fark ile dünya pazarlarını ele geçirmiştir.

Tablo 5: İhracat, 2014, milyar dolar

ÇİN	2.343
ABD	1.623
ALMANYA	1.511
JAPONYA	684
HOLLANDA	672
FRANSA	583
GÜNEY KORE	573
İTALYA	529

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015. www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/ekonomi-dis-ticaret-raporu-2015.pdf, s.37.

Economist Intelligence Unit'e (EIU) göre Çin'de yıllık kazanç 2001-2012 döneminde yüzde 11,9 oranında artarken, 2020'ye kadar yıllık ortalama artışın bu seviyeleri koruyacağı düşünülmektedir. Çin'de imalat sektöründe ortalama gelir 2012'de saatte 2,1 dolar olurken, ABD'de aynı sektörde çalışan bir kişinin saatlik ücreti 35,7 dolar olmuştur. EIU, sekiz yıl sonra yani 2020'ye gelindiğinde, Çin'deki gelirin halen ABD'nin yüzde 12'si kadar olacağı tahmininde bulunmaktadır. Aynı dönemde Çin'de imalat sektöründeki ortalama işgücü maliyetinin Brezilya'nın yüzde 35,2'si, Meksika'nın yüzde 55,2'si kadar olması beklenmektedir. Çin, Türkiye karşısında da ücret avantajını koruyacak ve EIU'nun hesaplamalarına göre 2020'de Çin'de işgücü maliyeti Türkiye'deki bir imalat sektörü çalışanın yüzde 75'i kadar olacaktır. Ancak rekabetin Asya'daki ülkeler arasında yaşanacağı öngörülmektedir. Çin, ücretler konusunda Endonezya, Vietnam ve Filipinler ile yarışacaktır. 2012'de Çin'de ortalama ücret, Vietnam'dan yüzde 147 daha yüksekken, 2019'da bu oranın yüzde 177'ye çıkması beklenmektedir. Bugün Çin'de ortalama işçi geliri

günde 27,50 dolarken, Endonezya'da bu rakam 8,60 dolar, Vietnam'da 6,70 dolardır. EIU'ye göre ABD'deki fabrika çalışanları 5 yıl içinde Endonezya'daki çalışanların 58 katı daha fazla ücret alacaklardır. ABD'de ücretler şu an Endonezya'dan 76 kat daha yüksektir. EIU'ya göre ABD imalat sanayinde saatlik ücretler, 2019'a kadar yüzde 12 artış göstererek 42,82 dolara ulaşacaktır. Endonezya'da ise ücretlerin yüzde 48 ile daha hızlı bir yükseliş kaydetmesi beklenmektedir. Ancak saatlik ücretler bu hızda yükselse bile 5 yıl içinde yalnızca 74 sente ulaşabilecektir. Ücretlerin Vietnam'da 3,16 ve Filipinlerde 3,15 dolara yükselmesi beklenmektedir. (Küçük, 19 Nisan 2015) Bu veriler bize dünya sermaye hareketlerinin itici gücünü ve dünya emek piyasalarının eşitsiz konumunu açıklayabilmektedir.

Türkiye, özellikle son yıllarda AB dışı ülkelerle, Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkeleri ile olan dış ticaretinde, onların yıkıcı rekabetine karşı bir şey yapamamaktadır. Bu olumsuz manzaranın üstüne bir şey daha binmektedir. O da ucuz kur politikasıdır. Aşırı değerli kur, birçok ürünü içeride üretmek yerine dış ülkelere ithalini cazip kılmaktadır. Türkiye AB'ye karşı ihracatçı konumda görünmekte ama aslında Asya'nın ithalatçısı konumundadır. Bunu yaparken kendi ara malı sanayicisini, iplikçisini, kumaşçısını, onların yanında çalışan işçileri işsiz bırakmaktadır. Bu durumda "İthalata bağımlı bir ihracatçı" gerçeği ortaya çıkmaktadır. (Sönmez, 2009: 67) Bu gerçekliğin Türkiye sanayi üretimine, cari açığına ve Türkiye emek piyasalarına yarattığı etkiyi anlayabilmek için, aşağıdaki tablodaki veriler önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 6: Yıllara Göre Türkiye Dış Ticareti

Dönem	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2005	73.476	116.774	190.251	- 43.298
2006	85.535	139.576	225.111	- 54.041
2007	107.272	170.063	277.334	- 62.791
2008	132.027	201.964	333.991	- 69.936
2009	102.143	140.928	243.071	- 38.786
2010	113.883	185.544	299.428	- 71.661
2011	134.907	240.842	375.749	-105.935
2012	152.462	236.545	389.007	- 84.083
2013	151.803	251.661	403.464	- 99.859
2014	157.610	242.177	399.787	-84.567
2015	143.839	207.234	351.073	-63.395

Kaynak: Yıllara Göre Dış Ticaret, RİP (GTB & TÜİK) www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt =1046

Bu verileri incelediğimizde ihracatın yıllar içerisinde arttığını ancak bu artışın ithalata bağımlı olarak gerçekleştiğini ve dış ticaret açığımızın yıllar içerisinde yükseldiğini görebiliriz.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın 2015 verilerine göre en çok ihracat yapılan ülke 13.417 Dolar ile Almanya ve 10.556 Dolar ile İngiltere olmaktadır. 24.873 Dolar ile Çin en çok ithalat yapılan ülkelerin başında yer almaktadır.

Tablo 7: Türkiye-Çin Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1996	65	556	-491	622
1997	44	787	-743	832
1998	38	846	-808	885
1999	37	895	-858	932
2000	96	1.345	-1.249	1.441
2001	199	926	-726	1.125
2002	268	1.368	-1.100	1.637
2003	505	2.610	-2.106	3.115
2004	392	4.476	-4.084	4.868
2005	550	6.885	-6.336	7.435
2006	693	9.669	-8.976	10.362
2007	1.040	13.234	-12.195	14.274
2008	1.437	15.658	-14.221	17.095
2009	1.599	12.677	-11.077	14.276
2010	2.260	17.180	-14.920	19.440
2011	2.467	21.692	-19.225	24.159
2012	2.833	21.295	-18.462	24.128
2013	3.600,9	24.685,9	-21.085,0	28.286,8
2014	2.862,0	24.918,2	-22.056,3	27.780,2
2015	2.415,1	24.864,3	-22.449,3	27.279,3

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Çin Dış Ticaret Değerleri, TÜİK.

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/%C3%87in%20Halk%20Cumhuriyeti/html/>

Türkiye'nin verdiği dış ticaret açığının, asıl olarak Çin ile yaptığı ticarete bağımlı olarak geliştiği ve bu açığın büyük bir hızla arttığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin başlıca ithalat ve ihracat kalemlerinin neler olduğunu yakından incelediğimizde ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre en fazla ihracat yapılan kalem olan 87 numaralı kalemde “Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı” yer almaktadır. 2015 yılında 87 numaralı kalemde gerçekleşen ihracat 17.462.631 Dolar iken, aynı kalemde gerçekleşen ithalat 17.543.573 Dolar olmuştur. İhracatta ikinci sırada yer alan 84 numaralı “Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları” kaleminde, ihracat 12.333.081 Dolar olurken, ithalat 25.586.725 Dolar'a çıkmaktadır. Türkiye'nin yıllardır ihracatta uzmanlaştığı temel alanlardan biri olan 52 numaralı kalem “Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat” ihracat miktarı 1.703.148 Dolar iken ithalat miktarı 2.264.729 Dolar'a çıkmaktadır. Buradan şöyle bir sonuca varılabilmesi mümkündür: Türkiye ithalatında temel olarak kendi ülkesinde üretebilecek

kapasitede olmadığı teknoloji yoğun ürünler veya ülkesinde bulunmayan hammaddeler yer almamaktadır. Dünyada emek maliyeti üzerinden hüküm süren bir rekabete dayalı olarak, aslında kendi ülkesinde üretebileceği ürünleri sadece ucuz olduğu Çin ve benzeri ülkelerden ithal etmektedir. Çin emek maliyeti üzerinden “sosyal damping yapmaktadır ve Türkiye ekonomisi bu dampingden fazlasıyla etkilenen ülkelerden biri olmuştur.

Dış ticaret rejimi neoliberal ekonomik düzenin temel öneme sahip özelliklerinden biridir. Dünya emek piyasalarının dibe doğru, en kötüye doğru yönelmesine neden olmaktadır. Ulusal ekonomilere kalkınma stratejilerini oluşturacak, kendi ülke pazarlarını korumalarına olanak sağlayacak düzenlemelere imkân vermemektedir. Dünya çapında hem sosyal dampingin hem de ekolojik dampingin egemen olmasına yol açılmaktadır.

Dış ticaret açığı bir ülkenin cari açığının oluşmasında belirleyici öneme sahiptir. Cari açığı olan ülkeler ise uluslararası finans oligarşisinin müşterisi olmak durumundadırlar.

Cari işlemler açığının kapatılması basit bir muhasebe dengesi meselesi değildir. Zira cari işlemlerdeki açık, nihai olarak yurt içinde yerli üretimi baltalamakta ve istihdamı geriletmektedir. Cari açık, nasıl finanse edilirse edilsin, özü itibarıyla Türkiye’de işsizlik sorununun derinleşmesine doğrudan katkıda bulunmaktadır. (Yeldan, 2009: 20) Türkiye’nin bir spekülatif kazanç ve ithalat cennetine dönüştürüldüğü bu ortamda, yerli üretim ve istihdam yerine, dış dünyadaki üretim ve istihdam beslenmektedir. Ucuz ithalat diğer bir yandan da yurt içinde yan sanayileri ve yerli ara malı ve girdi üreticilerinin kazançlarını eritmekte, ucuz ithal girdileri yerli sanayileri piyasadan dışlamaktadır. Bunun sonucunda orta ve küçük boy işletmeler ve dikey bağlantılı yan sanayiler teker teker üretimden çekilirken Türkiye’nin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığı artmaktadır. Bu fasit daire ise çok yüksek maliyetlerle elde edilen dövizin tekrardan ithalat yoluyla dışarıya geri ödenmesi yoluyla tamamlanmış olmaktadır. Bu döngüyle birlikte işsizlik sorunu dönüşü olmayan biçimde yapısal ve kalıcı bir soruna dönüşmekte ve Türkiye ulusal sanayinin artan ithalat bağımlılığı ve dış borç yükümlülükleri altında giderek bağımsızlığını yitirmektedir. (Yeldan, 2009: 21) İktisadi alanda oluşan bu bağımlılık ve kırılganlık, Türkiye üzerindeki her türlü tehdit, şantaj ve müdahalenin de, temelini oluşturmaktadır.

6. EMEK PİYASALARI

Neoliberalizmin reel sektöre yeterince akmayan ve finans sektörüne kayan sermaye birikim dinamiği, yapısal işsizlik yaratan temel olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) bölgesinde 16,3 milyon kişi - işsizlerin üçte birinden fazlası - 2013 yılının son çeyreği itibarıyla 12 ay ya da daha uzun süredir işsiz olup, bu, 2007 yılındaki rakamın neredeyse iki katıdır. Bu gelişmeler karşısında, OECD raporlarında; ekonomik iyileşmenin göreceli olarak güçsüz olduğu

yerlerdeki başlıca politika hedeflerinden biri olarak, talebin teşvik edilmesi ve yapısal işsizlikle mücadele için ek önlemlerin geliştirilmesi önerilmektedir. (OECD, 2015:17)

Neoliberalizme dayalı olarak çıkan krizlerin bedelini geniş çapta ücretli kesimler ödemektedirler. 2007-2008 mali çalkantısı sadece ekonomik ve mali bir krize yol açmakla kalmamış, sosyal bir kriz de yaratmıştır. En derin ve en uzun süreli gerilemelerin yaşandığı ülkelerde; insanların iş olanakları, gelirleri ve yaşam düzenlerinde yıkıcı zincirleme etkiler görülmektedir. OECD ülkelerinde 48 milyon civarında kişi iş aramaktadır. Bu rakam, Eylül 2007'ye göre 15 milyon daha fazladır. Ayrıca milyonlarca insan mali sıkıntı içindedir. İşten elde edilen bir geliri olmayan hanelerde yaşayanların sayısı, Yunanistan, İrlanda ve İspanya'da iki katına çıkmıştır. En kötü etkilenenler, düşük gelirli gruplar, gençler ve çocuklu aileler olmaktadır.(OECD, 2015:21) Birçok OECD ülkesinde istihdam artmakla birlikte, işsizlik hala kriz öncesi seviyelerin epey üzerinde seyretmeye devam etmektedir. İşsizliğin yüksek seviyelerde seyretmesi, bazı ülkelerde yapısal işsizliğe yol açmaktadır. Bu durum, ekonomideki toparlanmanın işsizliği azaltmada tek başına yeterli olamama ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. (OECD, 2015:17)

Reel sektör yatırımlarının dünya çapında dibe doğru bir seyir izlemesi, Çin ve diğer Asya ülkelerinin ucuz emek güçleri ile yatırımları çekmeleri, merkez ülkelerin ve yarı çevre ülkelerin emek piyasalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Neoliberalizmin yükseliş konjonktüründe ABD ve Batı Avrupa'nın yerli ("beyaz") işçileri kaybetmiştir." Batı işçi sınıfının kayıpları hem görelî, hem de mutlak boyutludur: Sadece toplam gelirden payları aşınmakla kalmamıştır. Dünya milli gelirinin alım gücü hesabıyla %96; kişi başına %48 oranında büyüdüğü 1988-2008 yılları içinde, işçi sınıfının gelir düzeyi artmamıştır; bu anlamda da kayıp söz konusudur. (Boratav, 09.09.2016)

Kazançlı bir grup ise, bu yirmi yılda hızlı büyüyen "Güney" ekonomilerinin işçi sınıflarıdır. Tipik örnek Çin'dir. Bu ekonominin üretim tabanı artık 170 milyon "göçmen" işçiye dayanmaktadır. Çin ekonomisinin %9-10'luk ortalama büyüme oranı, toplam ücretlere de yansımaktadır. Böylece dünya gelir dağılımının orta dilimlerine tırmanmışlardır. (Boratav, 09.09.2016) Ancak Çin'in bu büyümesi sosyal ve ekolojik dampinge dayalı bir büyümedir ve bu tür bir dış ticaret rejimi dünyanın sosyal standartlarını aşağıya çekmektedir. Yukarıya doğru bir eşitleme yerine dibe doğru bir eşitleme yaratılmaktadır.

Dış ticaret rejimi, makro ekonomik modellerin temel özelliklerinden biridir. Neoliberalizm serbest piyasa ekonomisine dayalı, ulus devletlerin koruyucu önlemlerine izin vermeyen bir dış ticaret rejimi öngörmektedir. Finansallaşma ve sanayisizleşme olarak tartışılan olgular, böyle bir dış ticaret rejimi ile gerçekleşmektedir. Dış ticaret rejimi tartışması bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle sadece şu saptamalar ile yetinilecektir.

Tarihsel olarak makroekonomik modellerin, dolayısıyla dış ticaret rejimlerinin de dönüşmesi belirli güç ve iktidar ilişkilerine dayanmaktadır. Örneğin dış ticaret rejimleri üzerinden 1930'larda ABD'de şöyle bir yasa önerisi tartışılmıştır: İthal edilen bir ürün,

eğer ABD'deki ücretlerin altında ücretler ile imal edilmişse bu ürünlere gümrük vergisi konulacaktır. (Reichert, 1996:190). Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, ülkelerin uluslararası ticaretin işleyiş biçimine dair getirdikleri önerilerin, o ülkenin tarihsel olarak o dönemdeki çıkarları ile uyum içerisinde olmasıdır. İngiltere dünya meta ihracatının önemli ülkelerinden biri olduğu dönemde, diğer ülkelerin emek maliyeti avantajından yararlanarak pazara girmesini engellemeye çalışan öneriler getirmiştir. Aynı durum o dönemin ABD'si için de geçerlidir. Ülkeler arasındaki emek maliyeti farklarının avantaja dönüştürülmesi, kendi ulusal çıkarlarına uygun düşmediği durumda, ülkeler gümrüklerden yana tavır almışlardır.

SONUÇ VE ALTERNATİF POLTİKALAR

Bugün artık neoliberalizmin mimarı konumundaki örgütün IMF'nin tepesinde yer alanların kendi dergilerinde (Finance and Development, Haziran 2016'da), "Ölçüsü Kaçan Neoliberalizm" başlıklı makale kaleme aldıkları bir dönemde, neoliberalizm eleştirisi yapmak, merkezi iktisadi politik hattın dışına çıkıldığı anlamına gelmemektedir. IMF, başlangıçta, sermaye hareketlerinde sınırsız serbestleşmenin ödünsüz savunucusu olmuştur. Finansal krizlerin sıklaşması ve ağır sonuçları, doktrinde revizyona yol açmıştır. Sermaye hareketlerindeki çalkantılara karşı öncelikle döviz kuru ve finans politikalarıyla önlem alınması; son çare olarak da sermaye hareketlerinin geçici olarak denetlenebileceği önerilmiştir. Bugün IMF yetkilileri: "Sermaye hareketlerinin denetlenmesi bazen tek seçenek olabilir" diyebilmekte ve şu tespitleri yapmaktadırlar: (1) Büyümei yükseltecek katkılar şüphelidir. (2) Eşitsizlikler açıkça artmaktadır. (3) Eşitsizliklerin artışı büyümei de olumsuz etkilemektedir. (Boratav, 03.06.2016)

Aynı şekilde Kalkınma Bakanlığı raporlarında ve OECD raporlarında da bugün yaşanan tıkanıklık somut olarak ifade edilmektedir.

Dünya ticaret hacmindeki artış hâlâ 2008 krizi öncesi seviyelere ulaşamamıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde farklılaşan ekonomik dinamikler ve yapısal sorunlar dünya ticaretinde ivmelenmeyi sınırlandırmaktadır. Dünya ticaret hacmi artışının, zayıf küresel aktivite ve zayıf talep nedeniyle önümüzdeki dönemde de sınırlı kalması beklenmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2014:3)

Mali kriz ve devam eden zayıf toparlanma, çok sayıda gelişmiş ekonomide büyüme potansiyelinin daha düşük olmasına neden olmuştur. Diğer yandan, yükselen ekonomilerin birçoğu düşük büyüme ile karşı karşıyadır. Kısa vadede politika zorlukları; sürekli yüksek işsizlik oranı, verimliliğin azalması, kamu sektörünün yüksek bütçe açığı ve borcunun yanı sıra, finansal sektörde devam eden kırılganlıkları da kapsamaktadır. (OECD, 2015)

Sermayenin mekânsal hareketliliği onun aşırı birikim krizine **geçici** çözümler üretebilmektedir. Sabit sermayenin merkez ülkelerdeki imha süreci, çevredeki ya da yarı çevredeki yeni üretim alanlarının (devlet tarafından sübvansede edilen) inşa sürecinden

genellikle daha yavaş seyretmektedir. Ayrıca buralarda üretilen ürünlerin ihracatı da zorunludur, çünkü düşük ücretli bu ülkelerin pazar kapasiteleri sınırlıdır. Bu durumda birçok üretim alanında aşırı kapasite sorunu sermayenin uluslararasılaşması ile günden güne artmaktadır. (Demirovic ve Sablowski, 2011:87) Sonuçta küreselleşen ekonomi, sorunları çözememiş yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

ABD muazzam ekonomik büyüklüğüyle küresel kapitalizmin merkezidir. Buna Doların küresel rezerv para birimi olarak konumunun ve Amerikan finans gücünün beraberinde getirdiği avantajlar da eklenmektedir. Ayrıca ABD'nin giderek artan dış borçlanmasının, ekonomik ve askeri gücünün bir göstergesi olarak algılanabileceği, çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bundan, öncelikle diğer kapitalist merkezlerden bir tür haraç kesme durumunun oluştuğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer kapitalist merkezler ABD'nin ekonomisini ve silahlanmasını kredilerle finanse etmektedirler. (Hirsch, 2005:191) Bu durumda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Dünya üretmekte ve neredeyse hiçbir rezervi olmayan ABD tüketmektedir. ABD'nin avantajı, açıkları rıza ile veya baskı yoluyla başkalarından alınan kredilerle karşılanan bir yağmacının avantajıdır. (Amin, 2005:17) Bu durum dünyanın iktisadi sosyal gelişiminin olduğu kadar, dünya barışının da tehlikeye girmesine neden olmaktadır.

Makaleye başladığımız eksen çerçevesinde alternatif politikaların nasıl şekillendiğini analiz edecek olursak şunları söyleyebiliriz.

Dünyada uygulanan neoliberal politikalara neden geçildiği sorusuna verilen yanıtlar, çözüm önerilerini de doğrudan belirlemektedir. Neoliberalizmi tek çözüm olarak gören görüşler, hem Keynesyen iktisadı hem de sosyalist iktisadı uygulanmaz ve yanlış bulmaktadırlar.

Neoliberalizme eleştirel yaklaşan ve özellikle sol –sosyalist yazının genelinde hakim olan ikinci grupta yer alan görüşler ise Keynesyen iktisadın çöktüğü ve uygulanmaz olduğu konusunda liberaller ile aynı görüşü paylaşabilmektedirler. Bu kesimin 1970'lerin krizine getirdikleri açıklamaların tipik bir ifadesini Yeldan'ın şu yorumlarında bulmamız mümkündür: Yeldan dünya kapitalizminin 1970'lerden itibaren içinde bulunduğu küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri açıklarken (1) kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; (2) söz konusu dönemin sermaye/emek çelişkisine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kâr sıkışması; (3) uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşmasına vurgu yapmaktadır. (Yeldan, 2002: 21) Bu görüşe uygun olarak, artan küresel rekabet ile birlikte kapitalizmin değişmez yasalarının işlediği ileri sürülmektedir. Üretim kitleselleşip sermaye birikimi yoğunlaştıkça kâr oranlarında da kaçınılmaz bir düşüşün boy gösterdiği belirtilmektedir. 1960'ların ortalarından başlayarak hemen hemen tüm kapitalist dünyada sanayi kârları gerilerken, altın çağın sonuna yaklaşmakta olduğunun anlaşıldığı ifade edilmektedir. (Yeldan, 2009: 13)

Bu analizlerde geçen, kar oranlarının sıkışması, aşırı birikim vurgusu, kapitalizmin yapısal bir özelliği olarak algılanmakta ve kapitalizmin her dönemine özgü bir şablon gibi uygulanmaktadır. Bu kar sıkışmasının yaşanmadığı Japonya verileri görmezden gelinmektedir.

Keynesyen iktisat tam da bu aşırı birikimi emecek talep yaratıcı politikalar ile donatılmıştır. Bu durumda liberal iktisadın uygulanması ile ortaya çıkan aşırı birikim sorununu, Keynesyen döneme de mal etmek, kaba bir genelleme yapmak anlamına gelmektedir. Kriz süreçleri de, tarihsel süreçlerdir ve tekrar tekrarlanamayan koşulları içerirler. Hepsinin kendine özgü tarihsel bir imzası vardır. Marks bu anlamda bir kriz modeli oluşturmamış, krizin olası koşullarına gönderme yapmıştır. (Heinrich 2001:174) Eleştirilmesi gereken şey, diyalektiğin bir “hareket Yasası”na indirgenmesi ve tarihsel bir determinizme dönüşmesidir. (Heinrich 2001:152). Marks’ın Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı’da belirttiği gibi, krizlerin tahlili “bitmemiş bir projedir” ve birçok soru ve çelişki ile birlikte var olmaktadır. (Draeger 2001: 201)

İkinci grupta yer alan ve krizi kapitalizmin yapısal sorunu olarak tanımlayanların, bu çerçevede Keynesyen makro modeli kriz yaratan ve uygulanmaz ilan edenlerin ellerinde tek seçenek kalmaktadır. Kriz kapitalizmin yapısal sorunu ise, alternatif politikalar anlamında kapitalizmin topyekûn bir düzenekte reddinden başka bir yol da kalmamaktadır: Örnek verecek olursak Yeldan’a göre ‘Her şeyden önce unutmamak gerekir ki, devlet aygıtının karakteri sınıfsaldır ve ulus devlet ancak emek güçlerinin iktidarı altında kalkınma amacına uygun olarak yönlendirilebilir. Bu yüzden emekten yana halk iktidarını amaçlayan siyasi mücadele aynı zamanda hem kalkınmacı, hem de antiküresel bir mücadeledir. (Yeldan, 2002: 32) İkinci grupta yer alan görüşlerin kendi içlerindeki görüş ayrılıklarının düğümlendiği temel nokta, bu topyekûn düzenekte kapitalizmin reddinin ulusal düzeyde mi, uluslararası düzeyde mi gerçekleşeceği. Yeldan bu mücadelenin ulus devlet bazında verilebileceğine vurgu yaparken, birçok eleştirinin de hedefi haline gelmiştir.

Örneğin Ercan’a göre, hem Yeldan’ın görüşleri, hem de Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu’nun ve Emek Platformunun görüşleri, ulusalcı, kalkınmacı üçüncü dünyacı, planlamacı, halkçı olarak tanımlanmakta ve bu analizlerin, neoliberal analizlerin romantik reaksiyonları oldukları ileri sürülmektedir. Sermaye birikiminin toplam sosyal döngüsünün dünya ölçeğinde belirleyici olduğu bu dönemde, bu tür ulusal yorumların büyük ölçüde önemlerini yitirdikleri vurgulanmaktadır. (Ercan, 2002, 33-35)

Yeldan ise Ercan’ın (2002: 33-35, 43-44) kalkınmacılık ve ulusalcılık üzerine olan uyarılarına özü itibarıyla katılmakla birlikte, ulus devletin emek iktidarında kalkınmayı amaçlayan bir idare ile işletilmesini amaçlayan mücadele biçimlerinin reddedilmesini sol sekte bir tutum olarak değerlendirmektedir. Küreselleşme sürecine ilişkin tarihsel gerçekliğin, ulusal ve uluslararası sermayenin çıkar alanının daraltılabilesinin, doğrudan doğruya emek güçlerinin iktidarını hedefleyen, sermaye birikimli küreselleşmenin önüne

set çeken ve bu süreci daha insancıl başka bir dünyaya dönüştürmeyi amaçlayan bir mücadele yoluyla mümkün olabildiğini gösterdiğini ifade etmektedir. (Yeldan, 2002: 33)

Bizim analizlerimizde ise kapitalizmin topyekûn bir düzende reddi dışında kapitalizmin sınırları içerisinde mümkün olabilecek iktisadi düzenlemeler öne çıkmaktadır. Keynesyen iktisadın günah keçisi ilan edildiği ideolojik hegemonyanın yıkılması ve bu makro iktisadi modelin itibarının yeniden kazandırılması, somut alternatif üretme sürecine büyük katkı sağlayacaktır. Dünya finans piyasalarının nasıl ve ne düzeyde kontrol edilebileceğine dair dünya iktisadi tarihi bize yeterince veri sunmaktadır. Ulusal ekonomilerin kendi kalkınma stratejilerini dengeli bir biçimde oluşturabilecekleri korumacı önlemler olmadan, buna uygun bir dış ticaret rejimi yaratılmadan, dünya emek piyasalarında sosyal dampingi engellemek mümkün olmayacaktır. Krizlerin gerçek nedenlerinin analizi, doğru çözümlerin de anahtarı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Altvater, E. ve Mahnkopf, B. (2004). Grenzen der Globalisierung, Münster: Verlag Westfaelisches Dampfboot.

Amin, S. (2005). Yeni Emperyalizm, çev. Erdal Yüzak, Yeni Emperyalizmin Ekonomisi içinde (s.10-46). İstanbul: Yeni Hayat.

Boratav, K. (2016a). Bir Neoliberalizm Eleştirisi, *Birgün*, 03.06.2016 <http://www.birgun.net/haber-detay/bir-neoliberalizm-elestirisi-114528.html>

Boratav, K. (2016b). Finans Dalgaları: Batı'da Türkiye'de, *Birgün*, 19.08.2016 <http://www.birgun.net/haber-detay/finans-dalgalari-bati-da-turkiye-de-124764.html>

Boratav, K. (2016c). Emperyalizm ve Kaybedenlerin İsyanı, *Birgün*, 09.09.2016 <http://www.birgun.net/haber-detay/emperyalizm-ve-kaybedenlerin-isyani-127579.html>

Boy, L. (2001). Silicon Valley: Vernetzte Produktion, Industriearbeit und soziale Bewegungen im Detroit der "New Economy", *Prokla*, 122, 79–102.

Burhop, C. Becker, J. Bank, M. (2013). Deutschland im Weltwährungssystem von Bretton Woods, *Geschichte und Gesellschaft*, 39(2), 197-239.

Daldal, Ş. (1994). Yeni Üretim Organizasyonları ve Emegın Değişen Konumu. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Daldal, Ş. (2008). Kısaç Altında Neo-liberalizm, Yeni Toplum Yeni Siyaset içinde (s.141-179) İstanbul: Kalkedon, Yayınları.

Daldal, Ş. (2010). Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Demirovic, A. ve Sablowski, T. (2011). Finanzdominierte Akkumulation und die Krise in Europa, *Prokla*, 166 (1), 77-106.

Draeger, K. (2001). Baustelle NeoMarxismus, *Prokla*, 123(2), 177-202.

Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015. www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/ekonomi-dis-ticaret-raporu-2015.pdf

Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Çin Dış Ticaret Değerleri, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/%C3%87in%20Halk%20Cumhuriyeti/html>, Erişim Tarihi: 12.06.2016.

Ercan, F. (2002). Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi -I- (Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi), *Praksis*, 2(6), 25-75.

Grefe, C., Greffrath, M., Schumann, H.(2003), *ATTAC*, çev. Ülkü Hastürk, İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu 2016, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Rapor-Sunum-Sayfasi?mid=614&cid=22&nm=40#>, Erişim Tarihi: 07.07.2016.

Heinrich, Michael (2001). Moneter Werttheorie, *Prokla*, 123, 151-176.

Hirsch, J. (1993). Internationale Regulation,, *Argument*, 35, 195-222.

Hirsch, J. (2005). Materialistische Staatstheorie, Hamburg: VSA-Verlag.

Itoh, M.,Lapavistas, C. (2008) Para ve Finansın Ekonomi Politikği, çev. T. Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.

Jessop, Bob (2005). Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet, B.Yarar ve A. Özkazanç (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2014, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Uluslar%20Aras%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/10/Uluslararas%C4%B1%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler%202014.pdf>, Erişim Tarihi: 26.05.2016.

Küçük, E. Dünyanın Fabrikası Asya İşgücü Maliyetinde Avantajını Koruyacak, *Dünya*, 19 Nisan 2015, <http://www.dunya.com/dunya/039dunyanin-fabrikasi039-asya-igucu-maliyetinde-avantajini-haberi-277330>

Linda, W. Hobson, J. (1999). Devletler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara: Dost Kitapevi.

Muchlinski, E. (2005), Kontroversen in der internationalen Währungspolitik. Retrospektive zu Keynes-White-Boughton und IMF, *Zeitschrift für Ökonomie*, (1), 57 - 73.

OECD 360 Türkiye 2015 Raporu, <https://www.oecd.org/turkey>, Erişim Tarihi: 21.06.2016.

Schmidt, I. (2003). Transatlantische Beziehungen: Das Ende einer wunderbaren Freundschaft, *Prokla*, 133, 545-564.

Skydelsky, R. (2003). Keynes, İstanbul: Altın Kitaplar.

Sönmez, M. (2009). Türkiye’nin Büyüyen Cari Açığında Sanayi İhracatının Rolü ve İthalata Bağımlılığı, Konukman, A., Sönmez, M., Daldal, Ş. (Ed.), Alternatif Sanayileşme Önerileri içinde (s. 47-72). İstanbul: Kalkedon.

Stewart, M. (1980). Keynes Devrimi, çev. Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Thomasberger, C. (1990). Utopie und Realität der Marktwirtschaft: Arbeitsmarkt und Weltwährungsordnung in den letzten vierzig Jahren, *Leviathan*, 18 (1), 80- 105.

Womack, J. Jones, D. Roos, D. (1993). Dünyayı Değiştiren Makine, İstanbul: Otomotiv Sanayii Derneği.

Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, *Praksis*, 7 , 19-34.

Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde? *Çalışma ve Toplum*, 1, 11-28.

Yıllara Göre Dış Ticaret, RİP (GTB & TÜİK), www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_=1046, Erişim Tarihi: 09.08.2016.

Womack, J./Jones, D./Roos, D. (1993). *Dünyayı Değiştiren Makine*, İstanbul: Otomotiv Sanayii Derneği.

Zagalov, N.A., ve Paskov, A.I. (1979), *Ekonomi Politiğin Temelleri*, çev. B. Dicleli, İstanbul: May Yayınları.